

Ks. Piotr Klimek

PWTW

ANTROPOLOGICZNE IMPLIKACJE JR 1,4-19

Znajdujący się w pierwszym rozdziale *Księgi Jeremiasza* opis powołania (Jr 1,4-19) stanowi dobry materiał do przeprowadzenia charakterystyki tego proroka. Pozwala bowiem nie tylko dotknąć tak ważnego dla każdego wysłannika Bożego momentu, jakim jest powołanie, ale także odkryć istotę relacji pomiędzy człowiekiem i Bogiem¹. Pozwala zatem odpowiedzieć na pytanie, kim jest prorok w zamyśle samego Boga, jakim jest człowiekiem².

1. Schemat powołania

Podstawą prezentowanej analizy jest tekst przedstawiający dialog pomiędzy Bogiem i Jeremiaszem³. W Piśmie świętym znajdujemy liczne miejsca opisujące powołanie, ich analiza pozwala uchwycić specyficzny

¹ Na ten temat zob. L. STACHOWIAK, *Księga Jeremiasza. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, Pismo Święte Starego Testamentu*, 10, 1, Poznań 1967, s. 86; J. WARZECHA, *Jeremiasz jako wysłannik Boży*, „*Studia Theologica Varsaviensia*”, 31 (1993) nr 1, s. 135-140.

² W szerszym aspekcie temat ten podejmował M. J. BUSS, *A Anthropological Perspective upon Prophetic Call Narratives*, „*Semena*” 21 (1982), s. 9-30.

³ Por. W. VISCHER, *The Vocation of the Prophet to the Nations: An Exegesis of Jeremiah 1:4-10*, „*Inetrpretation*” 9 (1955), s. 310-317.

schemat, nadawany opowiadaniom przez autorów biblijnych⁴. Zgodnie z nim Bóg najpierw zwraca się do człowieka z poleceniem, aby dokonał w Jego imieniu jakiegoś dzieła. Najczęściej rozpoczyna się ono poleceniem: „Idź ” (por. np. Wj 3,10; Sdz 6,14; Iz 6,9), co podkreśla służebną rolę proroka, będącego posłańcem Boga. Na tak zaprezentowane zadanie człowiek zwykle odpowiada wątpliwościami, co stanowi drugi element schematu. Dobrym przykładem takiej reakcji jest Izajasz, który wobec majestatu objawiającego się Boga mówi o swojej grzeszności, nie pozwalającej zbliżyć się do Absolutu (Iz 6,5). Z kolei Jahwe przekazuje prorokowi słowo umocnienia, ewentualnie udziela mu koniecznego wyposażenia i zapewnia o swojej obecności (element trzeci). Interesujące jest to, że często owym wyposażeniem jest słowo Boga włożone w usta proroka (tak u Jeremiasza 1,9, a także u Ezechiela 2,8-3,1). Jeżeli odnieść takie wyposażenie do innych tekstów Biblii, to możemy wyciągnąć wniosek, że prorok otrzymuje to samo słowo, jakim Bóg stworzył świat. Zatem jego działalność jest w jakimś sensie kontynuacją dzieła stworzenia⁵.

Zasygnalizowany schemat będzie pomocny do uchwycenia wzajemnej relacji pomiędzy Bogiem a Jego prorokiem. W momencie powołania ujawnione zostają najważniejsze sprawy charakteryzujące tę relację. Jeżeli pragniemy opisać Jeremiasza jako człowieka, to analiza schematu powołania zdaje się być tekstem najbardziej do tego odpowiednim. Jednakże pojawia się w tym miejscu problem oryginalności Jeremiasza. Przecież wielu proroków podaje opisy swoich powołań, w wielu momentach są one podobne. Czy jesteśmy zatem w stanie pokazać Jeremiasza jako człowieka? Czy może stosując omawiany schemat jako podstawę badań, skazani będziemy jedynie na mówienie o pewnej konwencji literackiej? Aby ominąć tak postawiony problem, w niniejszych rozważaniach zostaną przeanalizowane jedynie te wnioski, które wynikają z elementów oryginalnych dla opisu powołania Jeremiasza. W ten sposób stanie się możliwym pokazanie

⁴ Schemat ten przedstawił N. HABEL, *The Form and Significance of the Call Narratives*, „Zeitschrift für Alttestamentlichen Wissenschaft“, nr 77 (1965), s. 297-323. Inne ujęcie przedstawił J. WARZECHA, *Idźcie i wy*, Ząbki 1996, s. 47.

⁵ Na temat powiązania słowa i misji proroków zob. U. SZWARC, *Teologia Słowa Bożego w Księdze proroka Jeremiasza*, „Roczniki Teologiczno Kanoniczne” nr 30 (1983), z. 1, s. 22-45; R. RUMIANEK, *Skuteczność słowa Jahwe wg Iz 55,10-11*, „Bobolanum” nr 11 (2000) 1, s. 199-206.

proroka z Anatot w jego oryginalności, a jednocześnie nie zaistnieje potrzeba rozważania antropologii wszystkich proroków, co przekraczałoby ramy niniejszego przedłożenia.

Przenosząc zaprezentowany pokrótce schemat na opis z *Księgi Jeremiasza* możemy identyfikować pierwszy punkt w Jr 1,5:

zanim ukształtowałem cię w łonie matki, znałem cię, nim przyszedłeś na świat, poświęciłem cię, prorokiem dla narodów ustanowiłem się

W Jr 1,6 prorok zgłasza swoje wątpliwości:

Ach, Panie Boże, przecież nie umiem mówić, bo jestem młodzieńcem⁶

Na co Bóg odpowiada w kolejnych wersetach. Bezpośrednio o umocnieniu mówi w. 8, 17 i 19:

Nie lękaj się ich, bo Ja jestem z tobą... nie lękaj się ich, by cię czasem nie napełnił lękiem przed nimi... Ja jestem z tobą – wyrocznia Pana – by cię ochraniać

Do słów tych dodane jest także wyposażenie – słowo włożone w usta proroka (w. 9), władza jaką ono daje (w.10) i moc, porównana do twierdzy, kolumny żelaznej i muru spiżowego (w.18). Ciekawą rolę w tym kontekście odgrywają znajdujące się w Jr 1 dwie wizje – drzewa migdałowego i wrzącego kotła (w.11-14). Wydaje się, że ich celem jest poszerzenie obrazu umocnienia, gdyż świadczą o obecności Jahwe w historii świata i o Jego mocy⁷.

2. Cechy oryginalne schematu w Jr 1, 4-19

Podejmując zagadnienie charakterystyki Jeremiasza zawartej w tym tekście, trzeba najpierw zapytać, na ile zastosowanie schematu opisu po-

⁶ Znajdujące się w oryginale wyrażenie *na'ar* bywa różnie tłumaczony, por. J. R. LUNDBOM, *Jeremiah 1-20*, „The Anchor Bible” 21, New York 1999, s. 232 n.

⁷ Por. S. L. HARRIS, *The Second Vision of Jeremiah 1 13-15*, „Journal of Biblical Literature”, nr 102 (1983), s. 281-282; V. MATTHEWS, *Jeremiah 1·13-19: A Historical Perspective*, „The Bible Today” nr 33 (1995) 4, s. 196-201.

wołania pozwala uchwycić cechy indywidualne. Gdy porównujemy opis powołania Jeremiasza z innymi opisami, możemy dostrzec, że takie elementy jak słowo włożone w usta proroka (Ez 2,7-3,4) czy zapewnienie o obecności Boga (Wj 3,12)⁸, upodabniają omawiany fragment do innych. Podobnie lęki człowieka, świadomość własnej niewystarczalności są spotykane gdzie indziej. Elementy te nie mogą zatem stanowić podstaw do przeprowadzenia charakterystyki. Tym, co odróżnia jeremiaszowy opis od innych, jest sposób przedstawienia misji. U innych proroków Bóg (jak wspomniano) zwraca się do człowieka z poleceniem „Idź!” i podaje zadanie ogłoszenia orędzia, co wydaje się być równoznaczne z inwestyturą prorocką. U Jeremiasza natomiast w w. 5 sprawa posłania wydaje się już przesądzona – młodzieniec z Anatot już jest prorokiem, gdyż stał się nim jeszcze przed chwilą poczęcia.⁹ Wprawdzie interesujący nas tekst zawiera fragment o konieczności pójścia do ludzi (w. 7: „pójdziesz, do kogokolwiek cię poślę i będziesz mówił, cokolwiek tobie polecę”), lecz nie jest on powiązany z jakimś konkretnym zadaniem. Co jest misja Jeremiasza? Wydaje się, że jest nią bycie prorokiem, świadkiem Boga, Jego narzędziem. W tekście oryginalnym do wyrażenia działania Boga czyniącego z Jeremiasza proroka użyte jest słowo „netattika” (dałem cię) pochodzące od rdzenia NTN oznaczającego ideę dawania, ale i daru, obdarowania¹⁰. Jahwe „dał” Jeremiasza narodom jako dar, prezent, Bóg ofiarował swoją własność. Wniosek ten wynika najpierw z założenia, że wszystko, co jest na ziemi podlega Bożej moc. On sam kieruje całym światem, zatem Jego działalność jest obdarowywaniem stworzenia. Ale w przypadku Jeremiasza można pójść dalej i stwierdzić, że prorok nie tylko ma wypełniać wolę wszechmogącego Boga, ale także w jakiś sposób należy do Jego sfery oddziaływania. Jeremiasz, będąc oczywiście posłusznym woli Boga, przychodzi do ludzi już naznaczony świętością samego Jahwe. Wyraża to wspomniane słowo „netattika”, ale bardziej znajdujące się w tym samym

⁸ W tym kontekście ciekawą sprawą jest zapewnienie o opiece skierowane przez Boga do całego narodu, który także jest powołany (Iz 41,8); por. K. BALTZER, *Deutero-Isaiah. A Commentary on Isaiah 40-55*, Minneapolis 2001, s. 99n.

⁹ Istotnym jest tu słowo *b^cterem* oznaczające: nie teraz, przedtem, zanim, por. L. KOEHLER, W. BAUMGARTNER, J. J. STAMM, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t.1, red. P. DEC, tłum. zbiorowe, Warszawa 2008, s. 360.

¹⁰ Tamże, t.1, s. 688-690.

wersecie słowo „*hiqdaštika*” (poświęciłem cię) pochodzące od rdzenia QDŠ oznaczającego ideę absolutnej świętości, odciętej od wszystkiego, co należy do sfery profanum¹¹. Ideę świętości ludzi (świętości kultycznej, nie moralnej) spotykamy także w innych miejscach Biblii. Jahwe wybiera naród, aby z niego uczynić swoją własność (por. Pwt 26,18-19, gdzie Izrael nazwany jest ‘am qadoš – lud święty). Gdy ktokolwiek próbuje uczynić Izraelitom coś złego, Bóg występuje w obronie: „nie dotykajcie moich pomazańców” (por. 1 Krn 16,21n). Podobnie postrzegani byli lewici, specjalnie wyłączeni z plemion izraelskich, aby pełnili kult w świątyni (por. Lb 8,16n). Powołanie Jeremiasza tym różni się od powołań innych postaci biblijnych, że rozpoczęło się przed narodzeniem człowieka, w świętości Boga.

Specyfikę powołania Jeremiasza znajdujemy także w treści zlecenia, jakie Jahwe przekazuje prorokowi. W Jr 1,10 czytamy:

Spójrz, daję ci dzisiaj władzę nad narodami i nad królestwami, byś wrywał i obalał, byś niszczył i burzył, byś budował i sadił.

Warto przyjrzeć się temu wersetowi bardziej dokładnie. Znajdujące się w Biblii Tysiąclecia wyrażenie „daje ci władzę” tekst oryginalny oddaje zwrotem *hiqaditika hagoim*, co biorąc pod uwagę formę *hifil* czasownika, oznacza¹² „ustanowiłem cię...nad narodami” Oczywiście „postawienie nad...” oznacza władzę, jednak nie koniecznie należy ją rozumieć jako absolutną władzę króla. Dalszy ciąg tego wersetu pokazuje raczej, że chodzi o wyposażenie Jeremiasza w odpowiednie prerogatywy, aby mógł wykonać swoją misję. Cytowany werset wyraża ją w trzech parach czasowników: *lintoš welintoc*, *uleha’abid welaharos*, *libnot welinto’a* (aby usuwać i zniszczyć, aby wytepić i zburzyć, aby budować i sadić¹³). Komentatorzy zastanawiają się nad dysproporcją pomiędzy działaniami negatywnymi a pozytywnymi, wskazując, że misją Jeremiasza jest przede wszystkim rzeczywiste zniszczenie zła na ziemi¹⁴. Jakąkolwiek odpowiedź

¹¹ Tamże, t. 2, s. 137n.

¹² Tamże, t.2, s. 42-44 (forma *hifil* s. 44).

¹³ Tamże, t. 1, s. 691; t. 2, s. 690; t. 1, s. 3n; t. 1, s. 244; t. 1, s. 132; t. 1, s. 652n (w kolejności słów w tekście).

¹⁴ Por. W. HOLLADAY, *Jeremiah I*, Hermeneia, Philadelphia 1986, s. 36n.

damy, jasnym jest, że trzeba rzeczywistej władzy, aby tak zarysowane dzieło podjąć i doprowadzić do końca.

Wydaje się, że z fragmentem tym koresponduje w. 18 tego rozdziału

A oto Ja czynię cię dzisiaj twierdzą warowną, kolumną żelazną i murem spiżowym przeciw całej ziemi, przeciw królom judzkim i ich przywódcom, ich kapłanom i ludowi tej ziemi¹⁵, będą walczyć z tobą, ale nie zdołają cię zwyciężyć.

Tekst oryginalny porównuje Jeremiasza do miejsc niezniszczalnych, gdyż Bóg czyni proroka *le 'ir mibcar* (miastem ufortyfikowanym), *le 'amud barzel* (kolumną z żelaza), *lehomot nehošet* (murem z brązu). Wszystko po to, aby wysłannik Jahwe był rzeczywiście niezwyciężony i by mógł wypełnić swoje posłannictwo. Połączenie obu tekstów pokazuje Jeremiasza jako człowieka o niespotykanych zdolnościach, obdarzonego ponadludzkimi siłami. Dlaczego właśnie tak pokazano proroka?

W obu tych tekstach zwraca uwagę pole działań Jeremiasza. W pierwszym z nich są to narody i królestwa, w drugim zaś królowie judzcy, przywódcy, kapłani świątyni i lud. Można powiedzieć, że prorok ma walczyć ze wszystkimi. Bardziej precyzyjnie określono tu przeciwników w Państwie Południowym (królowie, kapłani ...), zaś w.10 podaje może mniej dokładne określenie: narody i królestwa. Biorąc jednak pod uwagę biblijny sposób wypowiedzania, nie ma wątpliwości, że chodzi w tym przypadku o najbliższych sąsiadów Izraela. Dlaczego autor omawianej księgi nie zanotował, tak jak w przypadku innych proroków, bardziej precyzyjnie obszaru działania Jeremiasza? Izajasz na przykład skierowany był do narodu Izraelskiego (Iz 6,9), podobnie Amos (Am 7,15), Ozeasz zaś dostał specyficzne powołanie (Oz 1,2), aby przez swoje małżeństwo był znakiem miłości Boga dla wierzących. Bardziej ogólne zlecenie otrzymał jedynie Ezechiel (Ez 2,5). Jego zadaniem jest mówienie w imieniu Boga, aby Izraelici „wiedzieli, że prorok jest wśród nich”¹⁶. Obszarem działania

¹⁵ Septuaginta (LXX) ma tu inny tekst: *twierdzą warowną, murem spiżowym przeciw wszystkim królom i ich przywódcom i ludowi ziemi.*

¹⁶ W Ez 3,16 prorok nazwany jest stróżem Izraela. Na temat powiązania misji proroka z misją stróża zob. B. POŁOK, *Stróż domu Izraela (Analiza porównawcza Ez 3,16b-21 i 33,1-9)*, „Scrutamini Scripturas” nr 3 (1999), s. 45-68, zwłaszcza s. 59-66.

Jeremiasza mają być natomiast wszyscy, tak w narodzie wybranym, jaki i przebywający poza nim. Można wyciągnąć stąd wniosek, że działalność proroka jest uniwersalna, że jego posłannictwo skierowane jest do wszystkich ludzi. Zgadza się to z Jr 1,5, gdzie czytamy, że Jeremiasz został ustanowiony w momencie swojego powołania *nabi' lagoim* – prorokiem dla narodów. Tak wyznaczony obszar działań może dziwić w zestawieniach z innymi, niesie jednak myśl teologiczną dotyczącą zamiarów Boga w stosunku do ludzi. Trzeba bowiem pamiętać, że Jeremiasz działał w bardzo trudnym okresie historii bliskiego wschodu, gdy potęga babilońska zagarniała cały ówczesny świat. Pośród tego świata Izraelici, zamiast trwać przy wierze w jedynego Boga, pozwalali sobie na odchodzenie od wiary ojców i pokładanie ufności w bogach obcych narodów¹⁷. Uniwersalizm orędzia i posłannictwa Jeremiasza wydaje się być odpowiedzią Jahwe na takie pojmowanie historii, w której miejsce w panteonie bogów zajmuje to bóstwo, które dowiedzie swojej mocy albo przez wystawność i atrakcyjność kultu albo przez działanie w historii. Zanim Jahwe doprowadzi do niewoli babilońskiej – ostatecznego argumentu za Jego władaniem nad wszystkim na ziemi¹⁸ – posyła proroka Jeremiasza, aby wezwał do nawrócenia, do zmiany dróg. Nie można bowiem zmienić Izraela nie zmieniając środowiska religijnego, w jakim ten naród żył. Oczywiście taka walka nie jest prosta, dlatego Bóg ustawia Jeremiasza nad innymi, dlatego czyni go niezwykłym.

Przytoczone powyżej teksty charakteryzują także metody działania proroka. Tekst Jr 1,10 prezentuje je (jak wspomniano) przy pomocy sześciu czasowników ułożonych w trzy grupy. Dwie pierwsze pary przywodzą na myśl wrogie wojsko niszczące wszystko na swojej drodze¹⁹. Takim wrogiem są niewątpliwie babilończycy (czy wcześniej asyryjczycy) z cza-

¹⁷ Zagadnienie stosunku proroka do obcych narodów i ich bóstw zob. szerzej: M. HARAN, *The Place of the Prophecies Against the Nations in the Book of Jeremiah*, w: *Emmanuel: Studies in Hebrew Bible, Septuagint and Dead Sea Scroll*, Vetus Testamentum Supplement 94, Leiden 2003, s. 699-706.

¹⁸ Teologiczne rozumienie niewoli analizuje T. MATRAS, *Wpływ niewoli babilońskiej na życie religijne Izraelitów*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” nr 3 (1975), s. 321-342; C. R. SEITZ, *The Crisis of Interpretation Over the Meaning and Purpose of the Exile*, „Vetus Testamentum” nr 35 (1985), s. 78-97.

¹⁹ Na temat konsekwencji wojny zob. R. DE VAUX, *Instytucje Starego Testamentu*, tł. T. BRZEGOWY, Poznań 2004, s. 271.

sów przed Jeremiaszem i jemu współczesnych, ale Biblia zna również opisy, w których sam Jahwe, dokonując zniszczenia, działa w podobny sposób (Ps 78,65n). Podobnie ostatnia para czasowników opisuje działania człowieka tworzącego miasta czy ogrody (w owych czasach czynności te należały do królów – por. Koh 2,5), możemy jednak wskazać te miejsca, w których to Jahwe jest osobą uporządkowującą świat. Taką interpretacją potwierdza Jr 31,28, będący komentarzem Boga do Jr 1,10:

Tak samo jak czuwałem nad nimi, by wyrywać i obalać, burzyć, niszczyć i sprowadzać nieszczęście, tak samo będę nad nimi czuwał, by budować i sadzić - wyrocznia Pana.

Zgodnie z tym tekstem rzeczywistym sprawcą działań z Jr 1,10 jest sam Bóg. Wyrażają to w oryginale słowa oparte na rdzeniu ŠQD - czuwać²⁰: Jahwe nie tylko sprowadził nieszczęście, ale nad nim czuwał, aby dokonało zamierzonego dzieła. Podobnie teraz będzie czuwał nad wypełnieniem się zapowiedzi pomyślności²¹. Kontekst Jr 31,28 wskazuje, że jest to jednak wypowiedź skierowana do samego narodu wybranego, zapowiadająca przyjście nowych dni pełnych dobra, zaś w Jr 1,10 działania proroka mają objąć cały świat. Porównanie Jr 1,10 z Jr 31,28 pozwala na uchwycenie czynnika czasu, który wskazuje, że pomiędzy jednym a drugim tekstem dokonało się coś ważnego, co w zamiarach Bożych przyniosło spodziewane efekty. Biorąc pod uwagę prawdopodobny czas powstania obu tekstów,²² możemy wskazać, że wydarzeniem tym była niewola babilońska. W czasie jej trwania w świadomości Izraela dokonała się zmiana postrzegania Boga, grzechu ludzi i kultu²³, swoista reforma religijna. Ponieważ ludzie nawrócili się do Boga, dlatego i On (w Jr 31,28) zapowiada dni pomyślności.

Wracając do Jr 1,10, wypada stwierdzić, że prorok z Anatot, w myśl przedstawionych sugestii, stał się narzędziem do wprowadzenia w życie

²⁰ L. KOEHLER, W. BAUMGARTNER, J.J. STAMM, *Wielki słownik* dz. cyt., t. 2, s. 589.

²¹ Odniesienie do Iz 55,10n jest tu oczywiste!

²² Proces kształtowania się *Księgi Jeremiasza* opisuje J. R. LUNDBOM, *Jeremiah 1-20* dz. cyt., s. 92-101, nazywając ją „księgą ksiąg”(s.100).

²³ To wówczas po raz pierwszy wyrażono prawdę o monoteizmie, por. Iz 45,5. Na ten temat zob. Z. MAŁECKI, *Monoteizm w księdze Deuteroizajasza (Iz 40-55)*, Kraków 1998.

Bożych planów. Otrzymując od Boga wyposażenie, które uczyniło go niezniszczalnym, ma podjąć walkę o Boże prawo, jak zbrojne zastępy ma zniszczyć zło i zbudować dobro w sercach ludzi. Działa zatem w imieniu samego Boga. Gdy porównamy ten aspekt działalności Jeremiasza z opisanymi powołaniami innych proroków, okaże się, że wszyscy oni występowali w obronie Bożego prawa, wszyscy głosili słowo w Jego imieniu. To co wyróżnia Jeremiasza, to zakres działań i wyposażenie. Żaden z proroków nie przeżył spełnienia zapowiadanych przez siebie słów. Niewola babilońska objęła cały ówczesny świat, stając się karą powszechną. Jeremiasz głoszący jej bliskie nadejście stał się szczególnym narzędziem w rękach Jahwe, nie tylko prawdomównym, ale i skutecznym. Prorok z Anatot jawi się w kontekście tych tekstów jako potężny wysłannik Boga.

Pozostaje jeszcze do omówienia kwestia niezniszczalności proroka. Jego księga, jak żadna inna, pokazuje, że prorok jest zwykłym człowiekiem. Już w opisie powołania (Jr 1,6) prorok mówi o czekających go trudnościach: „nie umiem mówić, bo jestem młodzieńcem” W tekście oryginalnym znajdujemy stwierdzenie *lo' joda 'eti daber* – nie znam, nie wiem (jak) mówić, nie poznałem (jak) mówić. Wydaje się jednak, że sformułowanie to wskazuje nie tyle na brak zdolności człowieka, ile na brak doświadczenia potrzebnego do pełnienia roli Bożego herolda. Jeremiasz zdaje sobie sprawę, że nie ma koniecznego autorytetu. Dlatego, w dalszej części w.6 mówi *ki na 'ar 'anoki* – ponieważ jestem dzieckiem. Hebrajskie *na 'ar* może oznaczać zarówno kilku miesięczne dziecko, jak i młodego człowieka. Wprawdzie można odczytać w tym miejscu pewną przesadę, właściwą dla hebrajskiego sposobu wypowiedzania się, jednakże nie umniejsza to problemu Jeremiasza, który nie wie, w jaki sposób taki młody człowiek może stać się „prorokiem dla narodów”

Ponadto w *Księdze Jeremiasza* ważną rolę odgrywa krytyka postaw współczesnych mu proroków²⁴. Spotykamy na przykład takie oskarżenia:

Prorocy prorokowali w imieniu Baala (2,8)

²⁴ Por. R. E. MANAHAN, *A Theology of Pseudoprophets: A Study In Jeremiah*, “Grace Theological Journal” nr 1 (1980), s. 77-96 (szczególnie s. 78).

Prorocy prorokują kłamliwie, kapłani nauczają²⁵ na własną rękę,
a lud mój to kocha. (5,31)

Te i podobne im zdanie pokazują, że w Izraelu czasów Jeremiasza funkcjonowała duża grupa proroków zawodowo trudniących się wygłaszaniem wyroczeni²⁶. Gdy prorok z Anatot ma przyjąć Boże powołanie, na pewno zdaje sobie sprawę, że może być albo rozumiany jako jeden z szeregu takich właśnie proroków (jak to rzeczywiście zrozumieli jego słuchacze, por. 17,15; 18,18), albo będzie musiał przeciwstawić się im w imieniu Boga. I jedno i drugie rozwiązanie jest bardzo trudne, bo niesie cierpienie. Prorok bowiem nie może schować się w cieniu, ale musi zająć bardzo konkretne stanowisko, a tego właśnie Jeremiasz chciałby uniknąć i dlatego w opisie swojego powołania wymawia się od przyjęcia zlecenia.

Podobnie w tzw. „wyznaniach” widzimy człowieka, który przeżywa trudności w powołaniu. Czy w świetle takich tekstów można mówić o niezniszczalności proroka? Oczywiście jest, że biorąc pod uwagę cierpienia, jakie ma człowieka spadają, nasza odpowiedź musi pozostać negatywna – Jeremiasz nie jest niezniszczalny. Jest przecież zwykłym człowiekiem, podległym jak inni trudom ziemskiego życia. Niezniszczalność, o której mówimy, wydaje się być cechą jego misji a nie jego samego. Można ją rozumieć jako synonim skuteczności – misja wykonywana przez Jeremiasza, pomimo trudności i cierpień, osiąga zamierzone przez Boga rezultaty. Jeśliby jednak w samym proroku szukać jakiś cech niezniszczalności, to byłaby nią wierność proroka. Mimo ciągłych przeciwności, cierpień zadawanych przez ludzi, mimo rozterek, które doprowadzają komentatorów do konstatacji, że Jeremiasz jest postacią tragiczną – prorok wiernie służy Bogu.

Omówione stwierdzenia pozwalają zrozumieć wewnętrzne troski człowieka, który ma się podjąć wielkiego i niebezpiecznego dzieła. Jeremiasz po

²⁵ Hebrajskie słowo *jirdu* jest w tym miejscu różnie tłumaczone: np. *Biblia Tysiąclecia* ma „nauczają”, zaś *Septuaginta* (LXX) „przyklaskują swoimi rękoma” Zob: W. HOLLADAY, *Jeremiah 1* dz., cyt., s. 201.

²⁶ Na temat fałszywych proroków zob. T. JELONEK, *Prorocy Starego Testamentu*, Kraków 2007, s. 42.

ludzku boi się, dlatego w dalszej części opisu powołania Jahwe dwukrotnie (w.8.17) umacnia go „nie lękaj się”²⁷.

3. Wnioski antropologiczne

Przeprowadzona analiza skłania do zwrócenia uwagi na elementy powołania właściwe jedynie Jeremiaszowi. Wydaje się, że należą do nich preegzystencja człowieka jako proroka, i jego wejście w sferę sacrum i oryginalności misji. Jeżeli pragniemy podjąć próbę wskazania antropologicznych implikacji powołania proroka Jeremiasza, to wypada oprzeć się na tych właśnie cechach.

Pierwszą sprawą zdaje się być teologia oparta na rozważanym już wersecie 5. Wszystkie czasowniki użyte w tym fragmencie, opisujące działania Boga w stosunku do proroka i do ludu, dokonane zostały „zanim...”, to znaczy przed zaistnieniem Jeremiasza. W tym kontekście pytanie o antropologiczne wnioski w sposób oczywisty stawia wobec planu, jaki Bóg zamierzył w związku ze światem i człowiekiem. Powołanie Jeremiasza wpisuje się w większą całość historii, a prorok jest osobą chcianą i spodziewaną przez Jahwe. Na postawie tego tekstu możemy powiedzieć, że prorok jest bardzo bliski Bogu, który przecież nie wybiera byle kogo, ale specjalnego, przygotowanego do misji człowieka²⁸. Ciekawym jest w tym miejscu i to, że człowiek sam wobec siebie nie jest tak bliskim, jak Bóg w stosunku do niego, nie wie przecież, jakie będzie jego życie, nie zna do końca swoich zdolności i możliwości, a staje przed koniecznością podejmowania, czasem bardzo trudnych, wyborów. Bóg nie jest obciążony takim bagażem, On widzi człowieka jednym spojrzeniem w całości świata, ma zatem szerszą perspektywę.

W tej historii Jeremiasz miał spełnić rolę szczególną – jako jedyny prorok zapowiedział zniszczenie Izraelowi i oglądał wypełnienie swoich słów. Samo wydarzenie Niewoli Babilońskiej było bardzo ważne dla Narodu Wybranego, dokonało się wówczas przewartościowanie myślenia

²⁷ W wersie 8 użyte jest wyrażenie pochodzące od rdzenia IR' (L. KOEHLER, W. BAUMGARTNER, J. J. STAMM, *Wielki słownik* ..., dz. cyt., t. 1, s. 416), zaś w wersie 17. od rdzenia HTT (tamże, t. 1, s. 347), oba są wyrażeniami bliskoznacznymi.

²⁸ Por. R. RUMIANEK, *Idea powołania indywidualnego w księgach prorockich*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, nr 13 (2000), s. 51.

ludzi, którzy musieli odstąpić od rozumienia Boga jako króla zasiadającego na tronie w Jerozolimie, ochraniającego swoje miasto, a przyjąć Jego obecność wśród ludzi, którzy zachowują przymierze. Jeremiasz, w zamyśle Bożym, był tym, kto przeprowadzi swoich pobratymców przez trudną drogę weryfikacji dotychczasowych poglądów. Powoływanie się na istnienie proroka „zanim...” ma podkreślić bliski związek z Jahwe i proklamować człowieka jako narzędzie Boga.

Jest zatem Jeremiasza człowiekiem bardzo cennym, ma przecież spełnić jemu tylko właściwe zadania. Pismo święte podkreśla²⁹, że Jahwe, podejmując działania, zawsze jest skuteczny, i nie myli się w decyzjach. Jeżeli wybiera proroka, jeżeli posyła go z określoną misją, to znaczy, że chce osiągnąć konkretny cel, do realizacji którego stosuje wyspecjalizowane narzędzie – tego konkretnego człowieka. Można zaryzykować twierdzenie, że w danej chwili Jahwe nie ma nikogo innego, kto mógłby przeprowadzić zadanie.

Czy można powiedzieć, że Jeremiasz był wielkim człowiekiem? Niewątpliwie tak, chociaż w świetle powyższych rozważań trzeba zaznaczyć, że jego wielkość miała swoje źródło w decyzji Boga – Jeremiasz jest wielki, bo Jahwe go takim uczynił. Odkrywanie tej prawdy jest zresztą dla proroka bardzo bolesną drogą, daje temu wyraz w tzw. *wyznaniach*³⁰, fragmentach jego księgi, w których opisał swoje bóle i rozterki w związku z podjętym powołaniem. On sam nie rozumie siebie w kategoriach wielkości, raczej w perspektywie trudności i upokorzeń. Ponadto zdaje sobie sprawę, że staje wobec wielkiego Boga, w którego obecności nie sposób wynosić się pychą.

Ważne informacje o Jeremiaszu jako człowieku dostarcza stwierdzenie z w. 5 mówiące o poświęceniu proroka. Żaden inny człowiek w Biblii nie jest obdarzony takim darem, powodującym, że nie należy on do normalnego świata, ale przebywa w świecie będącym domeną Boga. Możemy oczywiście zrozumieć tę treść jako jeszcze jeden dowód wielkości Jeremiasza i jego bliskości z Jahwe. Wydaje się jednak, że autor chciałby

²⁹ Iz 55,10n; Ps 110,4.

³⁰ Jr 12,1-6; 15,10-21; 17,14-18; 20,7-18. Na temat „wyznań” istnieje liczna literatura; z nowszych zob. C. BULTMANN, *A Prophet in Desperation? The Confessions of Jeremiah*, w: *The Elusive Prophet: The Prophet as a Historical Person, Literary Character and Anonymous Artist*, red. J. C. DE MOOR, „Oudtestamentische Studien” nr 45, Leiden 2001, s. 83-93.

powiedzieć czytelnikom, że prorok jest innym człowiekiem, różnym od spotykanych na co dzień ludzi. Został uświęcony, tak jak świątynia i jej sprzęty, jak kapłani sprawujący w niej posługę, jak wszystkie ofiary w niej składane – jest więc własnością Jahwe. Mamy tu do czynienia z sytuacją podobną do prawa cheremu, na mocy którego poświęcony Bogu człowiek musiał zginąć, bo już należał do innego świata³¹. Jeremiasz nie został jednak włączony w obszar świętości na skutek działania ludzi, ale jeszcze przed swoim narodzeniem. Można zatem powiedzieć, że jest człowiekiem nowym, innym niż ludzie na ziemi. Na podstawie opisów życia proroka możemy powiedzieć, że świętość nie ujawniała się w jakiś spektakularny sposób. Nowość człowieczeństwa polegał zatem na innej konstrukcji wnętrza, na innych punktach odniesienia. Jeremiasz był człowiekiem bardziej zjednoczonym z Bogiem, trzymającym się Jahwe nie tylko aktem wiary, ale sytuacją, w której zaistniał. Po co Bogu taki człowiek? Niewątpliwie uświęcenie Jeremiasza należy rozpatrywać na tle grzesznych działań Izraelitów – nie ma z nimi nic wspólnego, nie bierze udziału w ich grzechach, może zatem nawoływać do nawrócenia, ale jednocześnie grozić karą. Wydaje się także, że tak przedstawiony człowiek zdaje się być odpowiedzią autora *Księgi Jeremiasza* na problem braku nawrócenia ludzi. Pomimo znajomości prawa, wielokrotnego wzywania do nawrócenia, zrozumienia obecności i mocy Boga, Izraelici nie chcą się nawrócić. Dobrze pokazuje to rozdział 2 księgi, a zwłaszcza w.31:

Jakim pokoleniem jesteście? Uważajcie na słowa Pana: Czy byłem pustynią dla Izraela albo krainą ciemności? Dlaczego mówi mój lud: wyzwoliliśmy się! Nie przyjdziemy więcej do Ciebie!

Jeremiasz jest odpowiedzią na ten problem – dzięki interwencji Boga nie ma on nic wspólnego z takim sposobem myślenia, jest człowiekiem całkowicie oddanym Jahwe, strzegącym Jego prawa. Wobec kłopotów z nawróceniem ludzi prorok ukazuje się jako widomy znak interwencji Boga podjętej dla zmiany postępowania.

W przeprowadzonej wyżej analizie zasygnalizowane zostało także specyficzne dzieło, jakie Jeremiasz miał podjąć – został ustanowiony pro-

31 Na temat prawa cheremu podstawowe wiadomości w R. DE VAUX, *Instytucje* dz. cyt., s. 276.

rokiem dla narodów (1,5), darowany jako dar dla ludzi. Antropologiczną myślą wydaje się w tym miejscu stwierdzenie, że wysłannik Boży jest w pewnym sensie własnością ludzi. Jak bardzo przynależy do ówczesnej społeczności Izraela przekonał się osobiście, gdy spotkały go prześladowania za ostre słowa napomnienia i gdy oglądał zdobycie i zniszczenie Jerozolimy. W wydarzeniach tych Jeremiasz pokazuje się jako człowiek bezbronny, nieposiadający możliwości przeciwstawienia się prześladowcom. Gdy staje przed sądem, wówczas jedyną jego obroną jest przekonanie, że:

naprawdę bowiem posłał mnie do was Pan, by głosić do waszych uszu wszystkie te słowa (26,15)

Nie potrafi się jednak przeciwstawić słowem lub czynem, jest przecież służą ludzi, do których został posłany. Otrzymał zadanie napominania ich i niezależnie od zwrotów historii i reakcji słuchaczy, nie może zrezygnować i odejść (uciec). W jednym z jego wyznań (20,9) czytamy o takiej próbie, ale zakończyła się ona niepowodzeniem, wewnętrzny ogień był zbyt silny³². Dlatego również pozostaje w Jerozolimie po jej zdobyciu, a następnie towarzyszy uciekinierom do Egiptu. Zawsze jest z ludźmi.

W świetle przeprowadzonej analizy możemy powiedzieć, że Jeremiasz jest człowiekiem bardzo mocno wpisującym się w świat, w którym żyje. Specjalnie przygotowany i wyposażony przez Boga podejmuje konkretne działanie wobec konkretnych ludzi. Tak zapewne jest w życiu innych proroków, dawnych i obecnych. To co wyróżnia Jeremiasza, to jego związek z Bogiem. Być może dlatego w Mt 16, 14 jest wspomniany w gronie proroków, do których odniesione zostaje posłannictwo Jezusa³³.

³² W tym kontekście zrozumiały jest tytuł, jaki nadał swojemu artykułowi J. DUBBINK, *Jeremiah: Hero of Faith Or Defeatist? Concerning the Place and Function of Jeremiah 20:14-18*, "Journal for the Study of the Old Testament" nr 86 (1999), s. 67-84.

³³ B. T. DAHLBERG, *The Typological Use of Jeremiah 1,4-19 in Matthew 16, 13-23*, "Journal of Biblical Literature" nr 94 (1975), s. 73-80.

Summary

ANTHROPOLOGICAL IMPLICATIONS OF JER. 1,4-19

This article presents an analysis concerning the special task the prophet Jeremiah was to undertake: Yahweh appointed him a prophet for nations and therefore sacrificed him as a gift for the people. A statement that God's messenger belongs, in a certain sense, to the people, seems to have a special anthropological meaning in this text. Jeremiah personally found out how much he was the part of the Israel community after he had been persecuted for the words of reproof and had witnessed the conquest and destruction of Jerusalem. As these events were taking place, Jeremiah was acting as a defenceless man who cannot resist his persecutors. When he appears before the court, his only weapon is the strong belief that: "in truth the Lord had sent me to you to speak all these words in your hearing" (Jer. 26,15). Nevertheless, he cannot oppose them with word or deed since he is a servant of the people he was sent to. His task is to reprove them and he is not able to resign and ran away, no matter what the reaction of his listeners would be. He remains in Jerusalem after its conquest and then accompanies fugitives to Egypt. He never leaves his people. In the light of the analysis that has been carried out we can therefore declare that Jeremiah was very strongly inscribed into the world he lived in. Specially prepared and equipped by God, he undertakes a specific activity towards particular people. That is what happens in prophets' lives. Jeremiah is distinguished from the others by his relationship with God. Perhaps that is why in the Matthew's Gospel (16,14) he is mentioned among the prophets associated with Jesus' mission.